

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ВОСКУ В РОДИННІЙ РИТУАЛІСТИЦІ УКРАЇНЦІВ МОЛДОВИ

Уляна МОВНА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9763-2455>

доктор історичних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ історичної етнології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: movlana@ukr.net

Як уособлення небесного вогню, світила-Сонця, тепла та світла свічка відігравала значну роль в обрядовому житті українського селянства, будучи повсюдно затребуваним ритуальним предметом, неодмінним атрибутом низки сімейних, календарних та оказіональних обрядів, релігійних практик, жертвоприношень, повсякденних та сакральних магічних дій.

У фокусі нашої уваги в цій статті перебуватиме семантико-функціональне навантаження воску (воскової свічки) в контексті традиційної весільної та похоронно-поминальної обрядовості (як більш «публічної», на відміну від родинної, й краще збереженої) українців Північної Молдови, що і нині демонструє риси значної законсервованості багатьох архаїчних елементів. *Об'єктом дослідження є родинна ритуалістика українців Молдови, а предметом — семантико-функціональне навантаження воску в її контексті. У дослідженні використано історико-порівняльний (компаративний), типологічний, структурно-функціональний методи та метод польових досліджень.*

Оскільки спеціальних досліджень цього предмету не було, стаття базується на польових матеріалах, зібраних автором 2007 р. під час комплексної історико-етнографічної експедиції Інституту народознавства НАН України до українських сіл Молдови (Дрокіївський, Глодяньський, Синжерійський, Флорештський райони).

Ключові слова: віск, свічка, семантика, ритуал, українці, Молдова.

Uliana MOVNA

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9763-2455>

Doctor of Sciences of History, Senior Researcher
of the Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
in the Department of Historical Ethnology,
15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: movlana@ukr.net

THE SEMANTIC-FUNCTIONAL YIELD OF WAX IN THE FAMILY RITUALISM OF THE UKRAINIANS OF MOLDOVA

Among the sacral objects that throughout the long historical tradition of their use have acquired a variety of ritual, magic, protective, healing application, the wax candle perhaps ranks nearly second to none by its status. The flame of the wax candle as one of the centerpieces of the universe was the primary symbol of the life giving and curative energy of the Sun and solar light, the symbol of vital power, fertility, purification. As the incarnation of the heavenly light, the glowing Sun, warmth and brightness, the candle played an important role in the ritual practice of the Ukrainian peasantry being a universally used sacral object, an indispensable attribute of the entire range of family, calendar and occasional rites, religious practices, sacrificial offerings, routine and sacral magic actions, that is, it invariably accompanied all watershed events, comprehended and actualized only within the context of the rite.

Many centuries of Slavonic tradition of ritual use of wax in the extended ritual form were preserved till the 19th — early 20th c. in the Ukrainians' folk ritualism — celebration of calendar festivities and rituals of human life cycle (birth, wedding, funeral and commemorative), and they still exist in a modified form. The ritual functions of wax candles in folk ritualism — as a mediator between the earthly and the unearthly, symbol of transition to new living status, symbol of human life, symbolic analogue of a human, bearer of apotropaion and cathartic potential — purification of humans and of the deceased soils from the impurity of sin.

In this article we focus our attention on the semantic-functional yield of wax (wax candle) in the context of the traditional wedding and funeral-memorial rites (as more “public” as compared to the authentic and better preserved) of the Ukrainians of Northern Moldova that till present day demonstrate the features of appreciable conservation of numerous archaic elements. The article explores semantic-functional yield of wax in the context of the traditional family (wedding and funeral-memorial) rites as the main research problem. The object of the study is the family ritualism of the Ukrainians of Moldova, and the research subject — semantic-functional yield of wax in its context. The study used comparative, typological, structural-functional methods and method of field researchers.

Since there have been no research works conducted on that subject, the article is based on the field materials gathered by the author in 2007 during the combined historical-ethnographic expedition of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine to the Ukrainian villages in Moldova (Drochia, Glodeni, Singerei, Floresti districts).

Keywords: wax, candle, semantic, ritual, Ukrainians, Moldova.

Вступ. Серед ритуальних предметів, що упродовж тривалої історичної традиції використання набули розмаїтого обрядового, магічного, захисного, лікувального призначення, чи не найперше місце за займаним статусом посідає воскова свічка. Вогонь воскової свічки як один із першоелементів світобудови був первісним знаком життєдайної та цілющої енергії Сонця й сонячного проміння, символом життєвої снаги, родючості, очищення. Як уособлення небесного вогню, світила-Сонця, тепла та світла свічка відіграла значну роль в обрядовому житті українського селянства, будучи повсюдно затребуваним ритуальним предметом, неодмінним атрибутом низки сімейних, календарних та оказіональних обрядів, релігійних практик, жертвоприношень, повсякденних та сакральних магічних дій, тобто незмінно супроводжувала усі його етапні життєві події, що осмислювались та актуалізувались лише в рамках ритуалу. Метою цієї статті є дослідити семантико-функціональне навантаження воску (воскової свічки) в контексті традиційної весільної та похоронно-поминальної обрядовості (як більш «публічної», на відміну від родильної, й краще збереженої) українців Північної Молдови, що і нині демонструє риси значної законсервованості багатьох архаїчних елементів. Об'єктом дослідження є родинна ритуалістика українців Молдови, а предметом — семантико-функціональне навантаження воску в її контексті.

Оскільки спеціальних досліджень цього предмету не було, стаття базується на польових матеріалах, зібраних автором 2007 р. під час комплексної історико-етнографічної експедиції Інституту народознавства НАН України до українських сіл Молдови (Дрокіївський, Глодянський, Синжерійський, Флорештський райони) [1].

Основна частина. Воскова свічка як атрибут народного весільного обряду українців, що увійшов у церковний канонічний чин вінчання, відома принаймні з XVI ст. [2, с. 148]. Не був винятком й шлюбний обряд українців Молдови, у якому спостерігалося в історичній ретроспективі й великою мірою збереглося донині важливе знакове навантаження воскової свічки. Повсюдно воскові свічки обов'язково брали з собою до церкви, де в неділю відбувалася урочиста церемонія шлюбівання: «Молоді на шлюбі тримали церковні свічки об'язательно» (с. Баронча Дрокіївського р-ну); «як шлюб в церкві, молоді мають

свічки в руках», «молоді в церкві тримають вінчальні свічки» (с. Слобозія Кишкеряни Синжерійського р-ну); «молоді в церкві тримають свічки весь час запалені» (с. Михайлівка, Петропавлівка Синжерійського р-ну); «на весіллі, як стоять в церкві, то мають свічки, вінчальні свічки тримають» (с. Миколаївка Флорештського р-ну); «дві свічки роблять на свадьбу, йдуть до попа, там запалюють і ще дома запалюють» (с. Проданешти Флорештського р-ну); «як стояли в церкві, мали свічки вінчальні, жених і невеста, і нанашки тримали свічки, ті свічки, що вони тримали, давав батюшка з собою»; «молоді тримають у церкві вінчальні свічки, нанашки тримають, і молоді тримають, молоді беруть їх додому, світять на свята» (с. Марамонівка Дрокіївського р-ну); «вінчальні свічки мали молоді на вінчанні, в церкві лишали» (с. Чапаївка Дрокіївського р-ну); «як вінчаються, нанашки, дружби зі свічками» (с. Старі Шальвіри Дрокіївського р-ну).

Воскові свічки фігурували не лише під час церковного вінчання, вони горіли упродовж усього посаду молодих як традиційного домінуючого санкціонуємого весільного обряду, що виконував функцію ритуальної злуки молодят. У низці обстежених сіл (Баронча, Слобозія Кишкеряни, Михайлівка, Петропавлівка, Чапаївка) звичайно на стіл перед молодими ставили коровай («калач»), у який затикали дві вінчальні (одну перед нареченим, другу перед нареченою) свічки й запалювали їх. Свічки мали горіти усю ніч, доки тривала весільна гостина. Локальною особливістю сіл Старі Ізарани та Миколаївка Синжерійського р-ну була присутність за весільним столом перед молодими не лише великих запалених свічок у короваї, а й двох маленьких свічечок.

Ритуал запалювання двох воскових свічок у весільному короваї фіксується не лише в українців Молдови, а й Придністров'я [3, с. 89] та виявляє типологічні паралелі з низкою місцевостей Півдня України (Одещина, Миколаївщина, Дніпропетровщина), де перед молодими, які сідали на посад, ставили весільний коровай зі свічками, а світилка (варіант — хрещені батьки-«нанашки») запалювала свічки. Обов'язком світилки було захищати святий вогонь від «злого подиху», слідкуючи, щоб свічки не згасли [4, арк. 143; 5, с. 213; 6, с. 68; 7, с. 139, 190; 8, с. 50, 52, 63, 104, 171, 206, 227, 268, 291, 340].

Весільні свічки, за народними віруваннями, відігравали доленосу роль, оскільки, спостерігаючи за їх горінням, прогнозували життєву перспективу молодят. Тут бачимо виразну проекцію яскравості горіння воскової свічки в екзистенціально визначальний момент весілля (посад, пов'язаний з лімінальним становищем молодих, розглядаємо як своєрідне ініціативне випробування, іспит на готовність до сімейно-шлюбних відносин як у моральному, так і фізичному сенсі) на усю подальшу життєву долю пошлюблених. Серед мешканців українських сіл Молдови вважалося, що із молодих скоріше помре той, чия свічка, запалена у церкві на вінчанні чи вже вдома, на посаді, швидше згорить, і навпаки — чия горітиме довше, той довше й житиме: *«І дивляться з тої сторони, що женіх сидит, май крепко згоріла, а там, де невеста — та починає сміятися, що ти май скоро вмреш, а я май довго буду жити, так ворожать»* (с. Баронча Дрокіївського р-ну), *«котра свічка лучче горить, той буде жити довго, а чия свічка погасла, той помре раніше»* (с. Михайлівка, Петропавлівка Синжерійського р-ну), *«я з жінкою, твоя свічка вінчальна май скоро потухла, ти вмреш скорше»* (с. Старі Шальвіри Дрокіївського р-ну). В основі цієї керомантії лежить архаїчне ототожнення душі і життя з вогнем, а свічка як його носій виступає аналогом, мірилом людського буття, визначником його тривалості.

Подібна весільна мантіка за участю воскових свічок характерна не лише для українців Молдови, вона простежується і на суміжній території Півдня України [5, с. 213; 8, с. 60, 102; 3, с. 89], а також розповсюджена на теренах багатьох інших українських етнографічних районів [9, с. 367—370].

В історичній ретроспективі присутність воскових свічок як необхідного атрибуту церковного чину вінчання, а відтак і шлюбна керомантія за силою та якістю горіння набула значного поширення не лише в українців, а й в їх найближчому слов'янському оточенні — у білорусів, поляків, росіян, болгар [10, с. 147; 11, с. 58; 12, с. 78; 13, с. 191; 14, с. 140—141, 146; 15, 38; 16, 250; 17, с. 57; 18, с. 237].

У тлумаченні витоків народних уявлень про кореляцію запаленої воскової свічки з триванням людського життя, не позбавленої актуальності і донині видається думка, висловлена свого часу О. Афанасьєвим: у цьому контексті душа розумілась як во-

гонь, а життя було можливим тільки доти, поки горіло це внутрішнє полум'я: погасло воно, життя припинялося. Існування цього зв'язку прекрасно ілюструє вираз «погасло життя» та порівняння смерті зі згаслою свічкою в народних піснях. Смерть гасить вогонь життя. Звідси й поява прикмет: якщо в молодих погасне під вінцем свічка, то це провіщає їм швидку смерть; у кого згорить більше свічки, той раніше помре. У цих прикметах протікання життя ототожнюється з горінням свічки: швидше згорить свічка, швидше спливе життя [19, с. 126]. Власне наявність подібних керомантичних прикмет засвідчує, що шлюбні свічки були важливою сполучною ланкою між двома світами — живих та мертвих. Втілюючи вітальну силу людини як представника людського роду загалом, полум'я вінчальної свічки безпосередньо проектувалося на *vis vitalis* конкретної особи, кожного з учасників шлюбної пари, для котрого її індивідуальне запалення під вінцем було ритуально обов'язковою дією.

У порівнянні з весільною, набагато ширшим та вагомішим виявляється функціональне призначення воскової свічки у похоронно-поминальній обрядовості українців Молдови. Вона фігурує на різних етапах похоронної драми, супроводжуючи людину від моменту агонії аж до завершення поховальної церемонії та протягом виконання поминальних обрядів вдома, в церкві, на цвинтарі.

Запалення свічки під час агонії, у момент *«розлуки душі з тілом»*, було, за народним переконанням, одним із обов'язкових елементів ритуального оформлення біологічної смерті людини; воно у широкому розумінні пов'язано з концептом зору представників світу живих та світу мертвих, а у вузькому — з поширеним серед загалу уявленням про темряву царства мертвих, куди потрапляє умираючий. Сучасні польові етнографічні матеріали засвідчують, що в якості «смертельної» застосовувалась звичайна воскова свічка (не виключено, що раніше перевага все ж надавалась свічкам, посвяченим в церкві на великі рокові свята для участі у проведенні календарних обрядів, які володіли особливою магічною силою — стрітенським, страсним, йорданським трійцям). Народна традиція диктувала в момент смерті обов'язково запалювати свічку і вкладати її до рук умираючого (*«підпалити свічку, коли умирає»*). Ця ритуальна практика набула поширен-

ня практично у всіх обстежених нами українських селах Молдови (сс. Баронча, Марамонівка, Чапаївка, Старі Шальвіри Дрокіївського р-ну, сс. Слобозія Кишкеряни, Первомайське, Теура Нова, Михайлівка, Петропавлівка, Миколаївка, Старі Ізарани Синжерійського р-ну, сс. Миколаївка, Проданешти Флорештського р-ну). У ритуальній практиці вкладання воскової свічки до рук помираючого актуалізувалась семантика полум'я воскової свічки як аналогу людського життя, відповідника душі, що перебуває у тілі, а по смерті покидає його, подекуди адекватно усвідомлювана й самими носіями традиції: «Чоловік як умирає, должен тримати свічку, щоб бачила душа, куда йде»; «як умирає, то свічку в руки дають, щоб він умер зі свічкою»; «як помирав, давали свічку до рук, зі свічкою вмирати запаленою». Архаїчний світоглядний контекст й неабияку ритуальну значимість наявності воскової свічки у момент агонії підкреслює практика передавати свічку покійнику, який помер без неї, з наступним мерцем, зафіксована нами у с. Марамонівка.

На обстеженій території Північної Молдови присутність запалених воскових свічок була обов'язковою не лише під час агонії, а й згодом, по опорядженні тіла померлого, під час його відвідин родичами та односельцями. Упродовж усього часу, поки мерць лежав у хаті — біля нього безперестанку горіли свічки, які приносили усе нові й нові відвідувачі. В українців жило переконання в необхідності відвідати і вшанувати увагою кожного померлого, яке базувалося на наступному світоглядному засновку: хто скільки свічок відніс протягом життя мерцям, стільки світла запалиться після смерті на «тому» світі назустріч його душі. За іншими віруваннями, кожен, хто приносив свічку небіжчику, здіймав з душі тягар одного гріха. Дослідники схильні розглядати традицію відвідування померлого усім дорослим населенням села в контексті язичницьких громадських зібрань (коли помирав односелець, сходилися до його помешкання з запаленими свічками), в яких простежуються релікти трактування смерті одного з членів колективу як суспільнозначимого явища [20, с. 145, 157]. А тому універсальною була практика прощатися (приходити «на провожання», «на верец») з померлим зі свічкою, яку, за свідченням респондентів, запалювали й переважно ставили у церковний підсвічник (а раніше, очевидно, у миску з пшеницею): «Я при-

йшла зо свічечкою, прийшла побачити, посидіти. І прийшли, посиділи і зразу поставили свічку, запалюється свічку, горит та свічка, в нас насвешники от пола»; «як я маю свічку, то палю свічку, зі свічкою йду, свічку даю запалену і на свешник» (с. Баронча); «раньше приходили зі свічками» (с. Первомайське); «приходять зі свічками з дому, сколько людей приходит, стільки свічок» (с. Стурзовка Глодяньського р-ну); «як мертвий лежить, люди приходять зі свічкою, свічку ставлять в подсвечник, з церкви беруть, запалюють свічки» (с. Слобозія Кишкеряни); «приходять до померлого зі свічкою, свічку запалюють» (с. Теура Нова); «приходять зі свічкою, є подсвечник, ставлять на подсвечник ту свічку та свічка горит там. Доки покойник лежить, доти свічки горять весь час, їдні гасят, їдні ставлять. Скільки людей, кожен кладе свічку і ставлять, щоб ті свічки горіли, поки він в хаті» (сс. Петропавлівка, Михайлівка); «є подсвечник такий дерев'яний, люди приходять, приносять свічки, уклонюються, як провідує, бере свічку, свічку причіпляє до подсвечника, там багато свічок і вони горять, їдні приходять, їдні виходять» (сс. Миколаївка, Старі Ізарани); «приходять зі свічкою вже як він лежить, там є подсвечник, то вони вже Богу помоляться, перехрестяться, а ту свічку запалюють» (с. Миколаївка); «як приходили попрощатися, то приходили зі свічками» (с. Проданешти); «приходять люди зі свічками прощатися, є свічник, кладут та й горять свічки, приходять люди та кладут»; «всі люди йдуть зі свічками, я прийшла, засвітила, поклала і горить» (с. Марамонівка); «зі свічками люди приходили, кладут в свічник і засвічують, і вона горит» (с. Чапаївка); «з вечора приходять як покойник є в хаті, каждый приходит зі свічкою, там є миска з пшеницею та ставлять ці свічки і відразу запалюють» (с. Старі Шальвіри).

Найбільш масивне ритуальне навантаження воскової свічки спостерігається власне під час проведення чину похорону, де вона фігурувала відразу у трьох іпостасях — невеликих свічок-аналогів «провідничок», спіральної свічки — «сточка» та свічок у складі «пунтій».

Як з уст опитаних респонденток у селах Марамонівка Дрокіївського р-ну та Михайлівка Синжерійського р-ну, так і під час проведення обряду по-

хорону в останньому названому селі, свідком якого довелося бути членам експедиції, нами зафіксована локальна обрядова практика встановлення на гробі маленьких свічечок, які кожен з родичів померлого мав за обов'язок поставити на нього або, стоячи поруч, запаленими тримати в руках, прощаючись з померлим. Згодом ці свічечки кидали у домовину з померлим.

Розповсюдженим та винятково ритуально містким похоронно-поминальним атрибутом у переважній більшості з обстежених українських сіл Молдови (не зафіксовано його побутування лише у селах Миколаївка та Проданешти Флорештського р-ну) був «сточок» — спірально скручена саморобна воскова свічка, завдовжки з померлого, яку починали суцяти або відразу ж після смерті людини (с. Баронча), або другого дня (с. Слобозія Кишкеряни). Для виготовлення сточка довжину тіла покійника від ніг до голови (саме у такій оберненій до звичної для живих послідовності) вимірювали лляною ниткою, яка згодом повинна була горіти у воскові. Здійснювати таку доволі трудомістку операцію здебільшого доручали двом-трьом жінкам, які м'яли, качали і наклали на нитку 100—200 г розтопленого на вогні бджолиного воску; ще теплим його скручували у вигляді калача і наклали на посудину (горня, глечик, тарілку), у якій він застигав. Під час трьохденного перебування померлого вдома запалений сточок клали йому на руку або встановлювали поблизу тіла. Функціональне навантаження сточка поступово наростало в ході проведення похоронних обрядових дій й досягало пікової концентрації саме під час поховальної церемонії — його запалювали під час проведення похорону вдома; запаленим несли у складі похоронної процесії перед гробом до церкви на останнє відспівування, під час якого встановлювали на столику, й на цвинтар; на цвинтарі засвічений сточок брав безпосередню участь у відправі священика, що кропив його свяченою водою; він горів на поминальному обіді та пізніших поминаннях померлого. У різних селах варіювались отримані нами відомості про основних виконавців обряду-носіїв сточка під час відправлення похорону: у с. Баронча — це людина, яка тримала свічку помираючому; у с. Стурзовка — обов'язково старший син, у сс. Марамонівка, Старі Шальвіри, Чапаївка — господар дому (чоловік чи син померлої/померлого) або хтось з

родичів-чоловіків; у сс. Слобозія Кишкеряни, Миколаївка Синжерійського р-ну — будь-яка жінка-односельчанка.

Варіативними ознаками були післяпохоронна локація сточка та подальші поминальні обрядові чинності за його участю, що набував виразної семантики незамінного жертвенного предмету: «Після похорону родина забирала його додому, де палила до 40 днів, він мав згоріти повністю»; «до 40 днів дають тій людині, хто тримав помираючому свічку, палити потрошки» (с. Баронча); «свічка лишається в жінки, яка її несла — на 3, 9, 40 днів її палять» (с. Слобозія Кишкеряни); «стойок на 3 дні, 40 днів запалюють, має згоріти» (с. Теура Нова); «сточок віддають комусь за поману на 9-й день, сточок треба світити в пам'ять про померлого до 9-ти днів, щоб згорів трохи, а потім віддають будь-кому за поману» (с. Михайлівка); «жінка, що несла на цвинтар, має кожен вечір світити до 40 днів, а якщо не хоче, то вертає родині померлого, якщо до 40 днів не спалили, відносять до церкви чи в монастир» (с. Миколаївка Синжерійського р-ну); «після поминок дають жінці і вона пересукує свічку зі сточка і несе до церкви, вона там горить і лишається, доки не згорить, сточок вдома не лишають»; «беруть додому і він горить 40 днів дома — потрошки світять, горить за його душу, те, що лишається відносять до церкви і додають до свічок» (с. Марамонівка); «на 3-й день день в день горить на тому місці, де помирав і лежав, на 40-й день давали за поману, бо він не догоряв до кінця» (с. Чапаївка); «залишають у церкві, як поминальні дні, то запалюють» (с. Старі Шальвіри).

Сточок як важливий атрибут поховально-поминальної обрядовості фіксується не лише в українців Молдови, а й на іншій українській етнічній території. На більшій частині Буковини (історичний Хотинський повіт та сучасні Кіцманський, Сторожинецький, Глибочький, Новоселицький, Хотинський р-ни) й частково на Гуцульщині (Вижницький р-н Чернівецької області), Покутті та Поділлі воскова свічка в обрядовому контексті похорон фігурувала не лише у звичному вигляді, а й у форматі «сточка». Тут лексема «сточок» на позначення ритуальної свічки обіймає 5 стійких семантичних конотацій з певними функціональними відмінностями: «спірально скручена само-

робна воскова свічка, завдовжки з померлого, яку кладуть йому на груди»; «скручена калачем воскова свічка, що розміром дорівнює довжині тіла покійного, яку після похорону запалюють для душі померлого»; «спіралью скручена воскова свічка домашнього виробу, завдовжки з мерця, яку кладуть йому на груди, і горить упродовж трьох ночей, які померлий лежить вдома»; «свічка на грудях покійника»; «свічка, яку ставлять біля спеціального горщика з ситою, до якого має прилетіти душа покійника у першу ніч після похорону» [21, с. 118; 22, с. 263—264]. Типологічно близьким та функціонально співставним з українським «сточком» є його румунський відповідник — «тоягул» (свічка, закручена у формі спіралі на зріст тіла покійника), що безперестанку горів упродовж часу його перебування вдома, у церкві та трьох днів після похорону [23, с. 84].

Володіючи аналогічними біометричними параметрами, «сточок» виявляв риси ритуального двійника померлого й своїм горінням мав за призначення «спалювати» його гріхи, а також символізував завершення життєвого шляху, спливання визначеного Творцем терміну земного перебування конкретної людини. У контексті поминальної обрядовості одним із його семантичних навантажень була жертвна функція, тобто віддача за «поману», оскільки горіння воскової свічки у його індивідуальні поминальні дні символізувало пам'ять про померлого, яку слід було затримати якомога довше. Не можна відкидати і наступного трактування знакової функціональності спеціальної похоронної воскової свічки, поширеного серед селянського загалу: «*Сточок роблять для покійного путь освітити, щоб освітити дорогу на той світ*».

Воскові свічки обов'язково присутні в похоронній обрядовості більшості з обстежених українських сіл Молдови (за винятком сіл Миколаївка та Проданешти Флорештського р-ну) і у складі т. зв. «пунтій» (від рум. *punte* — міст, мостик) («порогів», «подиків», «перестелок»), тобто подарунків для померлого, що призначались людям, які брали участь в похоронному дійстві. Пунтія — це традиційно калачик, рушничок і свічка (сьогодні ще дають цукерки, сірники, печиво, пряники), які несуть у бесагах. Опитані інформанти наголошують, що це давній звичай, який передавався з покоління в покоління і дійшов нашого часу. Традиційно повинно бути 12 пун-

тій у дорослого і 6 у дитини (сьогодні часто ставлять 24), тобто 12 переходів. Обрядову необхідність саме 12 порогів у душі християнської апологетики тлумачать самі носії традиції: «*Вмре, та перестелити треба 12 порогів, бо як на тім світі йдеш на суд Божий, то треба перейти 12 порогів — кладут рушничок, калачик і свічку; як вмреш будеш переходити 12 митарств, треба, щоб було*».

Сенс виконуваного обряду полягає в тому, що родичі домовляються зі священником зробити 12 зупинок похоронної процесії, під час кожної з яких він читає Євангеліє, а жінки — одна з відром води в руках робить нею хрест перед мерцем, а друга стелить на дорозі перед труною рушничок з калачем та свічкою. Через них переносять труну з небіжчиком, а названа по імені учасника похорону піднімає пунтію «за покійника», поминаючи його душу й залишаючи її собі «за поману». У с. Стурзовка процесія дорогою зупиняється біля кожної криниці і там відбувається обряд піднімання пунтій. У випадку роздачі 24 пунтій, на кожній зупинці кладуть по 2 пунтії одночасно (з двох сторін дороги) і їх піднімають двоє людей, названих по імені. Одна з опитаних респонденток так сформулювала ритуальне призначення «подиків»: «*Рушничок для того, щоб покійник втирався, а свічка, щоб світив, щоб бачив дорогу, куда йти на той світ. Там він должен, як йде на той світ, должен умитися, должен засвітити свічку і должен втертися тим полотенцем*» [1, арк. 31].

Описаний обряд, за свідченням наших попередників, побутував не лише в обстежених нами українських селах Молдови, його ще 1979 р. зафіксував у с. Табани Бричанського р-ну Е. Рікман [24, с. 10, 94]. Архаїчність відтворюваного і сьогодні обряду підтверджують не лише свідчення місцевих етнофорів, які кваліфікують його як давній, а й широке функціонування ритуалу ще у ХІХ ст. на суміжних теренах Буковини під назвою «стелити небіжчику дорогу поманою», що складалася з кусника полотна, калачика, свічки і крейцаря. Похоронний похід зупинявся в дорозі 12 разів для прочитання 12 Євангелій, після чого жінка з родини почергово подавала калач і свічку кожному з носильників через труну [25, с. 343].

Висновки. Отже, воскова свічка виявляє значне семантико-функціональне навантаження в родинній ритуалістиці українців Молдови, зокрема у весільній

та похоронно-поминальній обрядовості. Вона була і значною мірою продовжує залишатись актуальним атрибутом вінчання та обряду посаду молодих. Світоглядною підставою весільних ворожінь за участю свічки є поширене в народі уявлення, що душа людини — прямий корелят вогню запаленої вінчальної свічки, а тому вона виступає в ролі основного провідника людської долі. В екзистенціально визначальний момент весілля — сидіння молодих як лімінальних осіб на посаді, полум'я весільних свічок як аналога буття, відповідника людської душі, репрезентанта молодих відіграло доленосну роль в сенсі проєкції яскравості їх горіння на усю подальшу життєву долю пошлюблених.

Воскова свічка як проєкція небесного вогню, сонця та світла, носій його берегової й очищувальної сили, спроможної проливати світло на вчинені за життя гріхи й допомагати очищенню та звільненню душі від їхнього тягаря, відіграла значну роль в похоронному ритуалі українців Молдови (під час агонії й настання смерті, перебування померлого вдома, прощання з ним та нічних чувань, похоронної церемонії, церковного відспівування, погребу, післяпохоронного «обіду», а також індивідуальних поминань). У ритуальній практиці світити свічки поблизу померлого актуалізувалась мультифункціональна семантика воску: полум'я свічки як аналогу людського життя, відповідника душі, що перебуває у тілі, а по смерті покидає його; медіатора між земним та небесним, з потойбіччям й душами предків, каталізатора процесів переходу в момент проходження людиною послідовних ступенів посмертного буття, світоча й провідника душ померлих до місць їх вічного спочинку, сповнений чималих випробувань шлях «на той світ» — до царства мертвих. Під час проведення похорону в українців Молдови воскова свічка фігурувала у трьох іпостасях — невеликих свічок-аналогів «провідничок», спіральної свічки — сточка та свічок у складі пунтій. Володіючи аналогічними біометричними параметрами, «сточок» виявляв риси ритуального двійника померлого й своїм горінням мав за призначення «спалювати» його гріхи, а також символізував завершення життєвого шляху людини. Одним із семантичних навантажень сточка та свічок-пунтій була жертвна функція, тобто віддача за «поману» учасникам похорону, конче необхідна для душі померлого.

1. *Архів Інституту народознавства НАН України*. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 559а. 67 арк. (Мовна У. Польові матеріали з традиційного бджільництва українців Молдови. 2007 р.).
2. Нудьга Г. «De Russorum, Moscovitarum et Tartarorum»... *Жовтень*. 1976. № 10. С. 145—152.
3. Петрова Н.О. Традиційне весілля у селі Гараба. *Українці Придністров'я (матеріали етнографічних досліджень)*. Одеса, 2005. Вип. 1. С. 83—93.
4. *Відділ рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника*. Ф. 5. Оп. 1. Спр. 4435. (Laguna S. Obrzędy ludowe. Medycyna podaniowa. Choroby zwierząt. Wrocław).
5. Сікиринський О. Українське весілля (с. Глибокояр Тираспольської округи). *Вісник Одеської комісії краєзнавства при ВУАН*. Київ, 1925. Чис. 2/3. С. 205—217.
6. Калита І. (Від колиски до могили). Упоряд. М.М. Марфобудінова та ін. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2008. 138 с.
7. Кушнір В.Г., Петрова Н.О., Поломарьов В.М. *Нариси традиційної культури українців Одещини (Миколаївський район)*. Одеса: СМІЛ, 2010. 392 с.
8. Кушнір В.Г., Петрова Н.О. *Традиційна весільна обрядовість українців Одещини (20—80-ті рр. ХХ ст.)*. Одеса: Гермес, 2008. 256 с.
9. Мовна У. *Бджільництво: український обрядовий контекст*. Львів, 2017. 552 с.
10. Киркор А. Етнографический взгляд на Виленскую губернию. *Этнографический сборник РГО*. Санкт-Петербург, 1858. Вып. 3. С. 115—276.
11. Kolberg O. Tarnów-Rzeszów. *Materyaly antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*. Kraków, 1910. Т. 11. S. 116—323.
12. Dworakowski S. *Zwyczaje rodzinne w powiecie Wysoko-Mazowieckim*. Warszawa, 1935. 191 s.
13. Gaj-Piotrowski W. *Kultura społeczna ludu z okolic Rozwadowa*. Wrocław, 1967. 352 s.
14. *Русский народ*. Сост. М. Забылин. Москва, 2004. Кн. 1. Праздники, обычаи и обряды на Руси.
15. Березович Е.Л. *Язык и традиционная культура: этнолингвистические исследования*. Москва: Индрик, 2007. 600 с.
16. Никитина А.В. *Свеча в обрядах перехода*. Санкт-Петербург, 2008. 88 с.
17. Логинов К. *Традиционный жизненный цикл русских Водлозерья: обряды, обычаи и конфликты*. Москва; Петрозаводск, 2010. 424 с.
18. Афанасьев А. О значении рода и рожаниц. *Архив историко-юридических сведений, относящихся до России*. Москва, 1855. Кн. 2 (1 пол.). С. 125—142.
19. Барбарин Л.Н. «Свадьба в селе Подсереднее Белгородской области». *Живая Старина*. 1995. № 3. С. 36—40.
20. Велецкая Н. *Языческая символика славянских архаических ритуалов*. Москва: Наука, 1978. 239 с.
21. Несторовский П. *Бессарабские русины: историко-этнографический очерк*. Варшава, 1905. 178 с.

22. Мовна У. *Традиційне бджільництво українців: словник етнографічних термінів*. Львів, 2015. 360 с.
23. Мойсей А. *Аграрні звичаї та обряди у народному календарі східнороманського населення Буковини*. Чернівці: Друк Арт, 2010. 320 с.
24. *Полевые исследования Института этнографии АН СССР*. 1979. Москва, 1983.
25. Ракова О. Похоронні звичаї й обряди в селі Раранчу Чернівецького повіту. *Етнографічний збірник*. Львів, 1912. Т. 31/32. С. 338—347.
- REFERENCES
- Movna, U. (2007). The field materials of the traditional beekeeping, written on Moldova (August 2007 year). In *The Archive of IN NANU*. F. 1. Op. 2. Spr. 559 a. [in Ukrainian].
- Nudga, G. (1976). «De Russorum, Moscovitarum et Tartarorum»... *Zhovten'*, 10 (Pp. 145—152) [in Ukrainian].
- Petrova, N. (2005). Traditional wedding in village Haraba. *Ukrainians of Transnistria (materials of ethnographic studies)* (Issue 1, pp. 83—93) [in Ukrainian].
- Laguna, S. Folk rituals. Folk medicine. Illness of animals. Fortune tellers. In the *VR LNNBU im. V. Stefanyka*. F. 5. Op. 1. Spr. 4435 [in Polish].
- Sikirynski, O. (1925). Ukrainian wedding (village Hlybokojar, Tiraspol district). *Visnyk Odeskoji komisii krajeznavstva pry VUAN* (Vol. 2/3, pp. 205—217) [in Ukrainian].
- Marfodudinova, M. (Ed.). (2008). *Kalyta VI (at cradle to grave)*. Dnipropetrovsk: Lira LTD [in Ukrainian].
- Kusznir, V. and others (2010). *Essays of traditional culture of Ukrainians of Odessa District (Mykolaiv Region)*. Odesa: SMIL [in Ukrainian].
- Kusznir, V. and others (2008). *Traditional wedding ritualistic of Ukrainians of Odessa District (20—80 year XX century)*. Odesa: Hermes [in Ukrainian].
- Movna, U. (2017). *Beekeeping: Ukrainian ritual context*. Lviv [in Ukrainian].
- Kirkor, A. (1858). Ethnographic view on Vilno District. *Ethnographical collection* (Vol. 3, pp. 115—276). S. Petersburg [in Russian].
- Kolberg, O. (1910). Tarnov-Rzeshov. *Anthropology, archaeology and ethnography materials* (Vol. 11, pp. 116—323). Krakow [in Polish].
- Dvorakovski, S. (1935). *Family rituals in Vysoko Mazovia Region*. Warszawa [in Polish].
- Gaj-Piotrowski, V. (1967). *Social culture of peasantry of Rozvadov*. Wroclaw [in Polish].
- Zabylin, M. (Ed.). (2004). *Russian people* (Vol. 1). Moscow [in Russian].
- Berezovich, E. (2007). *Language and traditional culture: ethnolinguistic study*. Moscow: Indrik [in Russian].
- Nikitina, A. (2008). *Candle in crossing rituals*. S. Petersburg [in Russian].
- Loginov, K. (2010). *Traditional life cycle of Russians of Vodlozerie: rituals, customs, conflicts*. Moscow; Petrozavodsk [in Russian].
- Afanasiev, A. (1855). About mining of Rod and rozanicy. *Archive of historical-juridical news of Russia* (Vol. 2, pp. 125—142). Moscow [in Russian].
- Barbarin, L. (1995). Wedding on village of Podserednie Bielogorod District. *Zhywaja Starina*, 3, 36—40 [in Russian].
- Veletskaja, N. (1978). Pagan symbolic of Slavonic archaic rituals. Moscow: Nauka [in Russian].
- Nestorovsky, P. (1905). Bessarabian Ukrainians: historical-ethnographical essay. Warszawa [in Russian].
- Movna, U. (2015). Traditional Ukrainian beekeeping: vocabulary of ethnographical terms. Lviv [in Ukrainian].
- Moisei, A. (2010). Agrarian customs and rituals in folk calendar of Westromns people of Bucovina. Czernivtsi: Art Druk [in Ukrainian].
- The field studies of Institutes of Ethnography of Academy of Sciences of Soviet Union (1979). Moscow [in Russian].
- Rakova, O. (1912). The Funeral customs and rituals in village Raranche, Czernowitz District. *Ethnographical collection* (Vol. 31/32, pp. 379—384). Lviv [in Ukrainian].